

ПРАГМАТЫКА ДЭМІНУТЫВАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Салаш А.А.

35

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – старшы выкладчык

Даследаванне прысвечана прагматычнаму патэнцыялу дэмінуываў у беларускай мове. Разглядаюцца асноўныя спосабы і сродкі ўтварэння памяншальна-ласкальных форм, іх роля ў выражэнні ветлівасці і стварэнні эмацыянальнага фону камунікацыі. Аналізуецца функцыянаванне дэмінуываў у розных тыпах маўленчых актаў. У артыкуле аналізуецца асаблівасці выкарыстання дэмінуываў у літаратурных тэкстах Янкі Купалы і іх значэнне для фарміравання індывідуальнага стылю паэта.

У многіх славянскіх мовах, у тым ліку ў беларускай, катэгорыя дэмінуыванасці (памяншальна-ласкальнасці) з'яўляецца адной з найбольш характэрных рыс моўнай сістэмы. Дэмінуываныя формы рэпрэзентуюць эматыўны аспект мовы і адлюстроўваюць выпрацаваныя ў моўным асяроддзі эмоцыі і ацэнкі, звязаныя з рэаліяй, абазначанай адпаведным словам. У беларускай мове значэнне дэмінуыванасці звычайна выражаецца з дапамогай словаўтваральных афіксаў, а словы са значэннем памяншальнасці могуць адначасова набываць розныя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні (напрыклад, ласкальнасці). Суфіксы са значэннем памяншальнасці далучаюцца як да асноў уласнабеларускіх слоў, так і запазычаных. Напрыклад: *зубрык, домік, гарадок, дзянёк, каменьчык, саначкі, сенцы, хлапчук, сонейка, вагончык* і г. д. Памяншальныя прыметнікі з дадатковымі суб'ектыўна-ацэнчымі значэннямі ўтвараюцца пры дапамозе суфіксаў суб'ектыўнай ацэнкі ад якасных прыметнікаў: *салодзенькі, паўнютка, раўнюсенькі, танюсенькі* і г. д. Акрамя гэтага, катэгорыя дэмінуыванасці можа ўтварацца з дапамогай аналітычных сродкаў выражэння, такіх як *маленькі, невялікі* (напрыклад, *невялікі вопыт, маленькая зніжка, маленькія дзеці* і г. д.) [1].

Беларуская мова валодае вельмі развітой сістэмай суфіксаў суб'ектыўнай ацэнкі. Найбольш прадуктыўныя памяншальна-ласкальныя суфіксы: *-к(а/-о), -ік/-ык, -чык, -ок/-ёк, -ец, -уля/-уля, -аньк(а), -эньк(а), -інк(а), -ечк(а), -еньк(і/-ая), -эньк(і), -ютк(і), -усеньк(і)* і інш. Менавіта гэтыя суфіксы часта выкарыстоўваюцца для стварэння ветліва-памяншальнага эфекту, калі памяншэнне памеру не з'яўляецца галоўным, а на першы план выходзіць эмацыянальная мяккасць і прыязнасць.

Так адной з важных функцый дэмінуываных утварэнняў у беларускай мове з'яўляецца выражэнне ветлівасці (павышанай прыветлівасці, далікатнасці, мяккасці ў зносінах) [2]. Гэтая функцыя асабліва ярка праяўляецца ў гутарковым маўленні, сямейна-бытавой камунікацыі, а таксама ў сітуацыях, дзе неабходна змякчыць патрабаванне, просьбу або негатыўную інфармацыю.

Неабходна адзначыць маўленчыя акты, якія ўключаюць ветлівыя дэмінуывы. Па-першае, гэта маўленчыя акты, якія выкарыстоўваюцца ў камунікатыўных сітуацыях, што звычайна прадугледжваюць ветлівую гаворку ў прынцыпе (зносіны незнаёмых, просьба і інш.). Па-другое, гэта маўленчыя акты, у якіх дэмінуывы маюць на мэце перш за ўсё стварэнне больш прыемнай атмасферы камунікацыі або спробу нівеліраваць дыскамфорт, зрух танальнасці камунікацыі да больш пазітыўнай, прыязнай, з мэтай прадухілення агрэсіі суразмоўцы або падахвочванне яго жаданых паводзін, напрыклад, пакупкі тавара. Пад «ветлівымі дэмінуывамі» разумеюцца дэмінуывы, якія выкарыстоўваюцца з мэтай усталявання больш пазітыўнай і прыязнай танальнасці камунікацыі, чым танальнасць, якая была б пры іх адсутнасці (і пры адсутнасці іншых сродкаў ветлівасці). Адначасова яны могуць выяўляць і іншыя прагматычныя нюансы.

Ветлівыя дэмінуывы можна пачуць (а ў наш час і прачытаць, напрыклад, у паведамленні ў месенджары) у любым дыскурсе штодзённай чалавечай камунікацыі. Пры гэтым для некаторых штодзённых дыскурсаў і камунікатыўных сітуацый яны больш спецыфічныя, гэта значыць, іх ужыванне дыскурсіўна абумоўлена. Аналагічна ветлівыя дэмінуывы могуць выкарыстоўвацца ў досыць шырокім спектры простых маўленчых жанраў, але, напрыклад, у просьбе сустракаюцца асабліва рэгулярна, такім чынам, мае месца іх няцвёрдая жанравая абумоўленасць. Маўленчы акт – каманда, якая ўключае ветлівыя дэмінуывы, можа прагучаць з вуснаў супрацоўніка службы бяспекі ў метро і на вакзале, медсястры ў працэдурным кабінце, трэнера ў спартыўнай зале, нават у хатнім дыскурсе з вуснаў аднаго члена сям'і ў адносінах да іншага і г. д. На выбар дэмінуываў як сродку ветлівасці ўплывае таксама іх семантыка.

У мастацкай літаратуры дэмінуывы выконваюць паэтычную функцыю стварэння вобразнасці. Яны могуць быць скарыстаны для стварэння маўленчага партрэта персанажа, для характарыстыкі ўнутранага свету і эмацыянальнага стану героя, для выражэння аўтарскай пазіцыі, а таксама любові к роднай мове. Як адзначае В. А. Ляшчынская, «нельга вывучаць мову мастацкага твора без вывучэння светапогляду паэта, а светапогляд паэта выяўляецца ў мастацкім творы праз слова, выбар якога вызначае як яго творчасць, яе адметнасць ад іншых, так і яго творчую асобу» [3].

Аналіз поўнага збору твораў у дзевяці тамах Янкі Купалы [4] дазваляе выявіць сістэмныя марфалагічныя, лексічныя і стылістычныя асаблівасці, якія сведчаць пра натуральнасць гэтых моўных форм для ідыястылю паэта. Найбольш выразна гэта праяўляецца ў выкарыстанні дэмінуываных форм, якія ў рускамоўных тэкстах Янкі Купалы амаль адсутнічаюць, у той час як у

беларускамоўных яны з'яўляюцца адной з ключавых рыс яго паэтычнай мовы. Так, адным з прыкладаў з'яўляецца выкарыстанне паэтам такіх дэмітуываў у абазначэнні жанчын, як *дзяўчынка*, *жонка*, *матушка*, *матулька*, *бабулька*, *бабуля*, *сястрыца*, *сястрычка*, *душакча*, *любанькі*, *сонейкі* і інш. Прывядзём прыклады:

У Мінску на рынку,
 Ё канцы агароды,
 Бабулька старая
 Садзіцца заўсёды.... («Бабулька прадаўчыца зэлак»);
 Ой, дзевачкі, любанькі!
 Люблю, люблю вас,
 Я ў вашых, галубанькі,
 Сетачках увяз.
 Ох, мае вы сонейкі...
 Вочы неўспадзевачкі
 Ёсць туды бягуць,
 Дзе сонейкі-дзевачкі,
 Любачкі живуць...
 Адну ненаглядачку
 За жонку вазьму...
 Дзевачкі-галубачкі,
 Люблю, люблю вас! («Да дзяўчатак»).

У сваю чаргу, рускамоўныя тэксты (публіцыстыка, лісты) дэманструюць істотна іншую моўную арганізацыю. У іх амаль цалкам адсутнічаюць памяншальныя суфіксы, а лексіка і сінтаксіс набліжаюцца да нейтральнай літаратурнай нормы. Рускамоўныя творы характарызуюцца стрыманай інтанацыяй, меншай экспрэсіўнасцю і адсутнасцю нацыянальна-культурнай спецыфікі, уласцівай беларускамоўным тэкстам. Гэта паказвае, што руская мова для Купалы – хутчэй сродак камунікацыі і публіцыстычнага выказвання, а не мастацкага самавыяўлення.

Такім чынам, параўнанне рускамоўных і беларускамоўных тэкстаў дазваляе зрабіць выснову, што беларуская мова з'яўляецца натуральнай, арганічнай прасторай творчасці Янкі Купалы, у якой найбольш поўна раскрываюцца яго творчыя магчымасці.

Дэмінуывы не з'яўляюцца стандартным, абавязковым сродкам ветлівасці, і функцыя ветлівасці для іх далёка не адзіная [5]. Таму інтэрпрэтацыя дэмінуываў у канкрэтным маўленчым акце менавіта як ветлівых у нейкай меры суб'ектыўная, тым больш што часта дэмінуывы могуць выказваць адразу некалькі прагматычных значэнняў, адначасова рэалізаваць розныя інтэнцыі таго, хто гаворыць, і да выказвання ветлівасці ў дэмінуываў могуць дадавацца іншыя прагматычныя значэння і функцыі.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Батушава Д. Катэгорыя дэмінуывнасці ў беларускай, шведскай і англійскай мовах / Д. Батушава. – URL: [http://e-lib.bsufi.by/bitstream/edoc/4246/1/Батушава Д. Катэгорыя дэмінуывнасці.pdf](http://e-lib.bsufi.by/bitstream/edoc/4246/1/Батушава_Д._Катэгорыя_дэмінуывнасці.pdf) (дата звароту: 20.03.2026).
2. Лукашанец, А. А. Асабовыя імёны-дэмінуывы ў сучаснай беларускай мове: сістэма і функцыянаванне / А. А. Лукашанец // *Manjšfnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga = Diminutivy v slovjanskih jazykah: forma i rol' = Diminutives in Slavic Languages: Form and Role / uredila editor Irena Stramljič Breznik / – V Mariboru : Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2015. – S. 197–209.*
3. Ляшчынская, В.А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская ; навук. рэд. А. І. Падлужны. – Мн. : Беларуская навука, 2004. – 272 с.
4. Купала, Янка. Поўны збор твора : у 9 т. / Янка Купала ; Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1995–2003.
5. Батулина, А. В. Диминутивные формы этикетной лексики / А. В. Батулина. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/diminutivnye-formy-etiketnoy-leksiki/viewer> (дата звароту: 20.03.2026).